

Araştırma Makalesi
**YENİ BİR EKOFELSEFİ YAKLAŞIM OLARAK MURRAY BOKCHIN'IN SOSYAL
EKOLOJISI**

Dr. Öğr. Üye. Ayşen SATIR REYHAN*

ÖZ

Bu makale, çevreci düşünce hareketi içerisinde etkili bir yere sahip olan Murray Bookchin'in sosyal ekoloji düşüncesinin temel argümanlarını açıklamaktadır. Bu argümanlar, toplum-doğa etkileşimiyle ortaya çıkan etik tartışmalarda da gündeme gelmiştir. Murray Bookchin, çevre etiği tartışmalarında ön planda olan, insan merkezci çevre etiği ve canlı-çevre merkezci çevre etiği gibi iki temel çevre etiği yaklaşımlarının dışında, farklı olarak yeni bir bakış açısı ortaya koymuştur. Murray Bookchin, sosyal ekoloji yaklaşımı ile; politik ekoloji, çevre felsefesi, yeşil düşünce ve siyaset bilimi açısından yenilik taşıyan özgün yeni değerlendirmeleri tartışmaya açmış ve sosyal bilim-çevre tartışmalarına farklı bir boyut katmıştır. Bu makalede, bu farklı ekofelsefi anlayışın temel argümanları tartışılacaktır. Çalışmaya bu çerçeveden bakıldığında; Bookchin'in sosyal ekolojisinin, farklı bir çevre etiği yaklaşımı ortaya koyduğu iddia edilmekte ve buna "beşeri-insani çevre merkezilik" adı verilmektedir. Murray Bookchin'in hem "beşeri gerçekliğe" hem de "ekolojik gerçekliğe" aynı ölçüde değer vermesi, her iki gerçekliğin görünürdeki zıtlığını sorgulayarak tamamlayıcılığını ifade etmesi nedeniyle böyle bir nitelendirme yapma gereği duyulmuştur. Murray Bookchin'in sosyal ekoloji düşüncesi, öncelikle ekoloji/çevre bilimi içerisinde yeni bir disipliner açılım sunması açısından önemli olarak görülebilir. Çevre sorunlarının bir sosyal-siyasal sorun olarak ele alınmasında; "sosyal ekoloji" kavramının ve bu kavram çerçevesinde gerçekleşen tartışmaların önemli katkısı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Ekoloji, Birinci Doğa, İkinci Doğa, Ekoloji, Çevre

**AS A NEW ECO-PHILOSOPHICAL APPROACH MURRAY BOKCHIN'S SOCIAL
ECOLOGY**

ABSTRACT

This article explains the basic arguments of Murray Bookchin's idea of social ecology, which has an effective place in environmentalist thinking movement. These arguments have also come to the fore in the ethical debates that arise from the interaction between society and nature. Murray Bookchin presented a new perspective, apart from two key environmental ethics approaches, such as the humanitarian environmental ethics and the living-environmentalist environmental ethics, which are front-line in environmental ethics debates. Murray Bookchin, with the approach of social ecology; has opened up new discussions on original new evaluations of innovation in terms of political ecology, environmental philosophy, green thought and political science, and has added a different dimension to social science-environment debates. In this article, the basic arguments of this different eco-philosophical understanding will be discussed. When you look at the work from this frame; It is claimed that Bookchin's social ecology represents a different environmental ethic approach and is called "humanist ecocentrism". It has been heard that Murray Bookchin has to make such a qualification because he values both "human reality" and "ecological reality" equally, expressing complementarity by questioning the opposite opposition of both reality. Murray Bookchin's view of social ecology can be seen as important in terms of presenting a new disciplinary initiative within ecology/ecology first. In dealing with environmental problems as a social-political problem; has been a significant

---

* Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kent ve Çevre Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID NO: 0000-0003-3628-2276

contributor to the concept of "social ecology" and the discussions taking place within the framework of this concept.

Keywords: Social Ecology, First Nature, Second Nature, Ecology, Environment

Giriş

İçinde bulunduğumuz dünya, artık gündelik yaşamımızın her alanında somut olarak hissedilmeye başlanan bir ekolojik krizle karşı karşıyadır. Kökleri, sanayi devriminin ilk sonuçlarının ortaya çıktığı 19.Yüzyıl başlarına kadar uzanmakla birlikte, sistematik/bilimsel bir problematik (sorunsal) olarak esas itibariyle 1950'li yıllardan sonra gözlemlenmeye başlanan ve içeriğiyle ilgili duyarlılık oluşturulan "çevre sorunları", yaygınlaşan tüketim toplumuna paralel olarak hızla gelişti, yaygınlaşmış ve iki büyük blokun (Batı/kapitalist blok ve Doğu/sosyalist blok) "ağır büyüme" rekabetlerinin de tetiklemesiyle 21.Yüzyıl'ın başlangıcında ciddi bir "ekolojik kriz"e dönüşmüştür. Bu krizin esas nedeninin ne olduğu ve nasıl bir çözüm çerçevesinin gerektiği 1960'lı yıllardan beri tartışılmış ve farklı felsefi zeminlerden, siyasal ve toplumsal hareketlerden beslenen yeşil (ekolojik-çevreci) düşünce biçimleri ve çevre etiği anlayışları ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları, mevcut iktisadi, sosyal, siyasal düzen biçimlerinin (kapitalist veya sosyalist) köklü bir şekilde değiştirilmesiyle ve yeni, alternatif bir "ekolojik düzen" in inşa edilmesiyle bu krizin çözülebileceğini savunmuştur. Çevre sorunlarının reformist çevre politikalarıyla çözülemeyecek kadar derinlerde olduğunu, daha köktenci bir yaklaşımla konuya bakılması gerektiğini düşünen Murray Bookchin'in "sosyal ekoloji" yaklaşımı bunlardan en göze çarpanı olmuştur.

Bookchin'in Sosyal Ekolojisi ile gündeme gelen fikirler bir takım sonuçlara yol açmıştır: Öncelikle bu şekilde 1972'deki Stockholm Kongresi ile birlikte Birleşmiş Milletler'in bünyesinde başlayan "reformist çevreciliğe" karşı bir alternatif olarak gelişen daha "radikal ekolojik yaklaşımlar" felsefi temelleriyle desteklenmiştir. Ancak bu yapılırken radikal ekolojik yaklaşımların beşeriyet-medeniyet düşmanlığı da sorgulanmıştır. Ayrıca, sosyal ekoloji düşüncesinin; ekolojiye eklediği "sosyal" kavramlarla birlikte, 1960'lı yıllarda biyoloji ile temellendirilen-sınırlandırılan ve daha çok teknik-fen bilimleri sorunları olarak görülen çevre sorunlarına sosyal bilim yaklaşımının getirilmesinde büyük katkıları olmuştur. Yine Bookchin'in sosyal ekolojisi, insan merkezci etik ve çevre merkezci etik arasında yeni bir denge oluşturması açısından etik tartışmalara önemli katkılar sunmuştur.

ABD'nin New York şehrinde doğmuş olup 1930'lu yılların sonundan itibaren değişik sosyalist hareketler içinde (komünist, troçkist) yer alan ama zamanla sosyalistlerin/reel sosyalist örgütlenmelerin özünde var olduğunu düşündüğü otoriterlikten rahatsız olduğu için siyasal olarak kendine has eleştirel bir anarşizm çizgisini benimseyen Bookchin, aynı süreçte bir otomobil işçisi olarak sendikal hareket içinde (Birleşik Otomobil Emekçileri sendikası) yer almış ve "kirli" bir sektörde (otomotiv) faal/aktivist bir sendikal işçi olarak çevre sorunlarına neden olan somut süreci doğrudan gözlemlene imkânına da sahip olmuştur (Bookchin, 1994; 11-15). Bu gözlemlerle birlikte geliştirdiği alternatif düşünce biçimleri 1960'lı yıllarda Batı'da yoğunlaşan ve dünyayı saran tüketim toplumu karşıtlığı, kentleşme sorgulaması, bireysel özgürleşme gibi değerlerle biçimlenen toplumsal hareketlerle de beslenince; hem siyasal hareketler üzerinde hem de ekoloji/çevre disiplininin tartışma havuzunda

güçlü izler bırakan bir akım ortaya çıkmıştır ki, Bookchin, buna “sosyal ekoloji” adını vermiştir. Özgürlük alanını genişletip tahakküm alanını daraltmak ve zamanla tamamen yok etmek üzere yeni bir (özgürleştirici) kent, yeni bir (özgür) kentli ve ekolojik toplum kurmanın yollarını arayan Bookchin’in, somut önerileriyle zaman zaman “ütopik” olarak adlandırılrsa da düşünceleriyle siyasal-ekolojik yaklaşımları ciddi biçimde etkileyen yeni bir felsefe inşa ettiğini söylemek mümkündür. Bu yüzden, Bookchin’in sosyal ekolojisi 21.Yüzyıl felsefesi, politik ekolojisi ve kent kuramları açısından incelenmeye değer bir sosyal bilim nesnesi olmuştur.

Bu makale, Bookchin’in köktenci ekolojik yaklaşımının ve bu çerçevede geliştirdiği etik anlayışının çevre sorunlarının çözümünde ne ölçüde etkili olacağını tartışmaya açmak ve sürdürülebilir kalkınma perspektifinde gelişen mevcut çevre korumacı yaklaşım ile bir karşılaştırma yapmak açısından öncelikle Murray Bookchin’in sosyal ekoloji düşüncesinin temel argümanlarını açıklamaktadır. Bookchin’in bu yaklaşımı ile ortaya çıkardığı argümanlar; politik ekoloji, çevre felsefesi ve siyaset bilimi açısından yenilik taşıyan özgün yeni değerlendirmeleri tartışmaya açmış ve sosyal bilimi zenginleştirmiştir. Bu makalede bu farklı ekofelsefi anlayışın temel argümanları tartışılacaktır.

Çevre ve Ekoloji

Murray Bookchin’in düşünce yapısını algılayabilmek ve sosyal ekolojiyi yerli yerine oturtabilmek için öncelikle ekoloji ile çevre, çevrebilim terimlerini tanımlamak ve bu kavramların karşılaştırmasını yapmak aydınlatıcı olacaktır. Ekoloji, temelde biyoloji biliminin bir alt dalıdır. Günümüzde ekoloji yalnızca bir alt bilim dalı olmayı çoktan aşmış, çok daha geniş bir anlam taşır hale gelmiştir. “İnsanın biyosferdeki varlığından ve etkisinden yola çıkılarak, ekoloji, ‘insan ekolojisi’ olarak adlandırılan bir yan dal ile zenginleştirilmiştir.” (Keleş-Hamamcı-Çoban, 2012; 65). Ekoloji, “insan ekolojisi” ya da “çevre bilimleri” denilen yeni bir bilim dalının temelini oluşturur. Çevre Bilimleri, insan-doğa ilişkilerini inceleyen uygulamalı ve disiplinler arası bir bilim dalı olarak algılanmaktadır. Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından eski Rumca’dan gelen ev, barınak, koranak, yuva anlamına gelen öko (oikos) bilimi olarak adlandırılmış olan ekoloji günümüze kadar çok gelişerek kapsamlı ve disiplinlerarası, karmaşık bir araştırma dalı olmuştur. Türk Dil Kurumu ekoloji teriminin Türkçe karşılığı olarak “çevrebilim” kelimesinin kullanılmasını önerse de “insan merkezci” bir yaklaşımın yansıması olan bu terimin “doğa merkezli” bir yaklaşımın yansıması olan ekoloji kelimesinin içeriğini karşılamadığı çeşitli bilim çevrelerinde, bilimsel yapıtlarda dile getirilmiştir (Duygu, 2007). Bununla birlikte, Can Hamamcı ve Ruşen Keleş’in Çevrebilimi kitaplarında ifade ettikleri gibi; ekoloji ve çevrebilimleri olarak ayrılan alanları birleştirmek ve tek bir çevrebiliminden söz etmek de mümkündür. Yapıtlarının isminden de anlaşılacağı gibi, çevrebilim terimini benimsemiş olan bu yazarlar, buna rağmen, biyolojinin bir dalı olarak algılanan ekolojinin insan türünün geleceğini güvence altına alma çabalarına katkıda bulunması, geleceğin bilimi olarak görülmesi halinde, - yani daha insan merkezci olması halinde-, çevrebilimden farkı kalmayacak, yöntem ve ilke ortaklığı da sağlandığında ekolojinin çevrebilimin dışında kalması anlamsızlaşacaktır (Keleş ve Hamamcı, 1998; 38).

Kısacası günümüzde çoğunlukla ekoloji ile çevrebilim arasında bir ayrım yapılmaktadır. En temel olarak da ekolojinin “doğa merkezli” olmasına karşın çevrebilimin “insan merkezli” olması ve doğa ile ekonomiyi bağdaştırmaya çalışması, doğa mühendisliği yapmaya çalışması eleştirilmektedir. Bu eleştirel yaklaşıma göre, bilimsel ekolojinin gelişimi, çevreciliğin yükselişi ile eşitlenemez ve bu iki alan arasındaki gerilim (ekoloji ve çevrebilim) modern dünyamızda azalmamıştır. İki boyutlu ve özne-nesne ayrımına dayanan geleneksel pozitivist sosyal bilim anlayışının bir uzantısı olan çevrebilimin veya çevrebilim yaklaşımının aksine ekoloji, nesnelere sadece kendi kategorikleri içinde ele almaz, aynı zamanda, onların birbirleriyle olan ilişkilerini bilimsel düzeyde inceleyen çok az tabiat bilimi dallarından biridir. Bu düşünce tarzına göre de; ekolojist bilim akımı; evrenin (canlı-cansız) merkezine bireysel zihnin öznelliğini ortaya koyarken, çevrebilimciler onu zihin dışındaki “nesnelliğin” içine koyarlar. Bu, antropomorfist (insan biçimci) bir düşünce tarzıdır (Çalgüner, 2003).

Ancak, pratikte bu terimlerin ve kavramların içlerinin doldurulmuş biçimleri, bu kavramlara yine pratikte verilen farklı anlamlar açısından haklılık payı olan bu görüşler, ekoloji teriminin hala kuvvetli bir şekilde biyoloji bilimi içerisinde geçerli olan bir terim olduğunu, ekolojinin hala biyoloji sınırları içerisinde işlevi olan (yani biyolojiden kopması mümkün olmayan) bir alt disiplin olduğu düşünüldüğünde, günümüzde “çevre” konusunun geldiği disiplinler arası ilgi noktasında ekoloji teriminin bu geniş alanı ne kadar karşılayabildiğini pek dikkate almamışlardır (Reyhan, 2014; 4). Yani, aslında esas tartışma ekoloji teriminin “doğa merkezli”, en kaba çerçevede ekolojinin Türkçe karşılığı olarak belirlenen çevrebilimi teriminin ise “insan merkezli” olmasında, en azından öyle algılanmasında düşümlenmektedir.

Murray Bookchin, sosyal ekolojilerin insan-doğa etkileşimi çerçevesinde kendi metodolojik bakışlarını anlatırken, tam da bu tartışma zemininde görüşleri sürmüştür. Ona göre; “Çevrecilik mevcut toplumun temelinde yatan insanın doğaya hükmetmesi anlayışını sorgulamaz; aksine, tahakkümün neden olacağı tehlikeleri azaltacak teknikler geliştirerek bu tahakkümün önünü açmayı gözetir. Tahakküm nosyonunun kendisini sorgulamaz (buna mukabil) ekoloji, doğa ve insanlığın doğal dünya ile ilişkisi hakkında daha geniş bir kavrayış getirir; biyosferin dengesini ve bütünlüğünü kendinde bir amaç olarak görür.” (Bookchin , 1996; 62) . Çevre ile ekoloji terimleri arasında teknik-dilbilimsel farklılaşmanın ötesinde keskin bir ideolojik ayrım gören Bookchin, ekolojik sorunlara reformist-yüzeysel teknik çözümler getiren yaklaşımları “çevreci”; daha köklü-radikal çözüm sunan yaklaşımları ise “ekolojik” olarak nitelendirmiştir. Ona göre ekoloji, sadece doğal gerçeklik içerisinde bir anlam ifade etmez ayrıca beşeri gerçeklik içerisindeki toplumsal eşitsizlikleri de sorgulamayı gerektirir. Bookchin’e göre “ekoloji”, ekosistem düzeyinde hiyerarşi tanımaz; “hayvanlar kralı” olmadığı gibi “en alt sınıf karıncalar” da yoktur. Bu nosyonlar doğal dünya ile ilişkilerimizin ve toplumsal tutumlarımızın yansımalarıdır.” (Bookchin, 1996; 63). Bookchin’e göre zihin bedenden nasıl ayrılmıyorsa toplumda doğadan ayrılamaz. Bu yüzden ekoloji sadece ekoloji değil mutlaka toplumsal/sosyal ekoloji olarak anlam kazanır (Bookchin, 2017; 19). İşte bu nedenle Bookchin, ekoloji literatüründe yaygın olarak kullanılan “ekosistem” yerine “eko-topluluklar” kavramını kullanmayı tercih ettiğini söylemektedir. Sosyal ekoloji kavramını da bu temele oturtur. Bu kavramı kullanmasının esas nedeni, toplumsal ilişkilerden üretilen “hiyerarşi” ve “tahakküm” kavramlarının doğal gerçeklik üzerindeki

yansımaları da ifade etmek olmuştur. Bookchin'e göre eko-topluluk kavramı bir eşitlik ifade eder. İnsan, tahakkümü eko-topluluğa yansıtan unsur olarak sadece etik sorumluluk içindedir. Halbuki ekolojik gerçeklik içerisinde hiyerarşi ve tahakküm söz konusu değildir. Örneğin, "Aslanları 'kral' ve karıncaları 'amele' diye nitelemek, ekolojik görüş açısından anlamsızdır; karıncalar aslında bir eko-topluluğun çevriminde en az aslanlar kadar vazgeçilmezdir ve 'kral' ve 'amele' gibi sözcükler bizim kendi toplumsal ilişkilerimizin doğal dünyaya yansıtılmasından başka bir şey değildir." (Bookchin, 2017; 24-25).

Birinci Doğa ve İkinci Doğa

Murray Bookchin'in sosyal ekoloji düşüncesi insanlığın gelişim sürecinde "birinci doğa" ve "ikinci doğa" nitelemesi çerçevesinde oluşturduğu (metaforik özellik içeren) felsefi düşüncelerine dayanır. Ona göre doğa, evrimsel bir süreci ifade eder. Bu süreç cansız varlıklardan canlı varlıklara ve nihayet sosyal olana doğru birikerek çoğalır (İmga , 2017; 174). Bu diyalektik bir süreçtir, bu yüzden Bookchin birinci doğadan ikinci doğaya doğru gelişim sürecine "diyalektik doğalcılık" adını vermektedir. Bookchin'e göre; birinci doğa verili durumu ifade eder; orada beşeriyet sözkonusu değildir ve mutlak doğallık vardır. Birinci doğadan ikinci doğaya geçiş beşeri sıçrama ile olur ve artık insan doğada farklılaşmıştır ve beşeri düzen söz konusu olur ama bu da kendi başına gerçekleşen bir varoluş değildir; birinci doğanın "doğal" sonucu olarak ortaya çıkar. İnsanlık açısından birinci doğadaki kendi evriminden ikinci doğayı yaratmak çok doğaldır. "İkinci doğa derken eşsiz insan kültürünün, büyük çeşitlilikle kurumsallaşmış insan topluluklarının, etkili insani tekniklerin, zengin simgesel dillerin ve özenle işletilen beslenme kaynaklarının gelişimi anlatılır" (Bookchin, 1994; 31). Bu düşüncelere sahip olan Bookchin'e göre; "ikinci doğanın birinci doğadaki evrimin sonucu olması ve bu yüzden doğal olarak nitelendirilmesi, ikinci doğanın zorunlu olarak yaratıcı veya evrimsel bir anlamda bütünüyle özbilinçli olması demek değildir. İkinci doğa, toplum ve insani içsel doğa ile eşanlımlıdır ve her ikisi de iyi ya da kötü evrim geçirmektedir" (Bookchin, 2014; 51).

Murray Bookchin'de birinci doğa ve ikinci doğa ayırımı onun çevre etiği anlayışını ve ekolojik toplum tasarımını temellendiren bir argümandır. Onun düşüncesinde çoğu ekolojistin yanılgıya düştüğü gibi birimci doğa ve ikinci doğa bir zıtlık teşkil etmez, bir devamlılık arz eder. Birinci doğa insanlığın gelişiminde elbette değişecektir; sorun ikinci doğanın birinci doğayı değiştirme ölçüsünden kaynaklanır (Bookchin, 1994; 41). Bu bağlamda Bookchin'e göre birinci doğayı (doğal ekosistemleri) temelden tahrip eden ikinci doğanın beşeri birikimi (uygarlık) değil, bu beşeri birikimi de tahrip eden ve hiyerarşiyi kurumsallaştıran tahakkümcü sistemlerdir. Bookchin'e göre; "Hiyerarşinin ve tahakkümün yapısı hakkında net bir anlayışa sahip olmadıkça, toplumsal ve biyotik olanın birbiriyle nasıl etkileştiğini anlayamamak ile kalmaz, ilk doğaya hakim olma düşüncesinin kökenlerinin, insanın insana hakim olmasında yattığını anlayamayız." (Bookchin; 1994; 44). Bütün boyutlarıyla ikicilik (dualizm), bu iki doğayı (birinci doğa ve ikinci doğa) karşıtlar olarak karşı karşıya getirmiştir. Buna karşılık, "ister liberalizm, ister faşizm ya da daha güncel olan ve insan sevmeyen bir karşı insancılığa çok yaklaşan canlı merkezlik olsun, biriciklik (monizm) bir doğayı diğeri içinde yok etmiştir. Bu birici ideolojiler, birinciyi mi ikincide; ikinciyi mi birincide eritmek istediklerine göre birbirlerinden temelde ayrılırlar. Bu ikicilik ve

birciliklerin ortak yanları, egemenliği kabul edişlerdir. Klasik olarak insanın doğa üzerinde egemenlik kurmasının karşılığı, doğanın insan üzerinde egemenlik kurmasıdır. Tıpkı Marksçılık ve liberalizmin bunlardan ilkini ikinciden çıkan bir gereklilik olarak görmesi gibi, doğal yasa savunucuları da ikinciyi bir olgu olarak kabul edip ilkini gerçekleştirme çabalarını suçlamaktadırlar.” (Bookchin, 1996; 136). O halde Bookchin’e göre insanın doğayı egemenliği altına alması, tahakküm altına alması insanın insanı tahakküm altına alması durumundan soyutlanamaz. O açıdan insan-doğa ikilemine karşı çıkar. Egemenliğin ve hiyerarşinin her alanda olduğunu söyleyerek Foucault’un biyoiktidar çözümlemesine benzeyen bir çözümlene ortaya koyar (Reyhan, 2012; 117).¹

Murray Bookchin, derin ekolojistlerin sırf özne “insan” eleştirisine karşı çıkar. Zira, var olan yegane özne insandır. Dolayısıyla, problemin kaynağı olduğu gibi çözümün kaynağı da İnsan’dır (Reyhan, 2012; 116). Bu bağlamda Bookchin, derin ekolojistlerin ekolojik krizin yegane sorumlusu olarak insanı kabul ederek adeta insan düşmanlığına varan “çevre merkezci” düşüncülerini eleştirmiştir. Bu düşünceleri doğrultusunda ilkel dünyayı “ekolojik” olarak niteleyerek muteber sayan ve medeniyeti topyekün sorgulayan derin ekolojistlerin büyük bir yanlılığı içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Bookchin’in kendi ekofelsefesine göre derin ekolojistler, birinci doğayı göklere çıkarmakta, ikinci doğayı yerden yere vurmaktadırlar. Halkbuki, ikinci doğa, birinci doğanın doğal bir uzantısıdır. Birbirinden ayırdedilemez, edilmemelidir. Ekolojik krize yol açan şey, derin ekolojistlerin genelledediği gibi, ikinci doğa, yani uygarlık-beşeriyet birikimi değil, bu birikim içerisinde yaşatılmakta olan tahakküm-hiyerarşi sistemidir. Derin ekolojistler, doğaya da yansıyan bu tahakküm ilişkilerini sorgulayacaklarına, onu uygarlık birikiminden ayırdedeceklerine topyekün uygarlığı sorgulayarak ilkelliğe övgü sunmakta ve böylece ekoloji adı altında bir nevi gericiliği övmektedirler. Oysa ona göre yapılması gereken, ikinci doğayı tamamen yadsımak değil, bu doğa üzerine ekolojik bir toplum inşa etmektir (Bookchin, 1996; 111).

Kent, Kentleşme ve Yerel Yönetimler

Murray Bookchin’in siyaset bilimi ve kamu yönetimi literatüründeki yaklaşımlar içerisinde en özgün düşüncelerinden biri “kent” ile “kentleşme” olguları arasında keskin bir ayırım yapmasıdır. Ona göre kent, bir eko-topluluktur. Bu anlamda kent birinci doğanın doğal uzantısı olarak nitelendirdiği (birinci doğa ile uyum içerisinde olan) ikinci doğanın bir parçasıdır. Kent adı verilen eko-topluluğun üyeleri de kent kadar önemlidir. Çünkü kent sakinleri etik bir insan birliğini ifade ederler (Bookchin, 2014; 12). Buna mukabil Bookchin’e göre, kentleşme doğal bir süreci ifade etmez, aslında kentleşme kente/kent kültürüne karşı/karşıt bir oluşumu yansıtır. Bookchin bu karşıtlığı şöyle ifade eder: “Zamanımızda kentlerin yaşadığı bunalımın, kentin ortaya çıkışından değil, kenti ve kırsal kesimi ölümcül bir tehditle karşı karşıya bırakan görece yeni, kanser gibi bir fenomeden kaynaklandığını vurgulamak istiyorum: Bu fenomen, kentleşmedir.” (Bookchin, 2014; 13). Bu düşüncelerden yola çıkan Bookchin, kentlerle kırsal alanların, (toplum ile doğanın) bir zıtlık içerisinde olduğunu savunan görüşlere de karşı çıkmıştır.

¹Michel Foucault’un biyoiktidar çözümlemesine göre iktidar tek tek bedenlerde varolur ve gelişir. İnsan bedeni bedeni (veya canlı yaşamı) üzerine kurulan bu iktidar, bir kılcaldamar gibi toplumsal yaşamın bütün unsurlarına uzanır ve tahakküm kurar (Foucault, 2007).

Ona göre kentler, kırsal alanları, doğayı yok eden bir yapılanma değildir, bilakis kentler kırsal alanlara birçok açıdan yarar sağlamışlardır (Bookchin, 2014; 31). Kentleşme ise hem kentleri hem de kırsal alanları tahrip etmiştir. (A.g.e.).

Murray Bookchin'e göre; toplumsal gelişimin en önemli safhaları –zaten adı uygarlıkla bir anılan- kentlerle birlikte ortaya çıktı. Kentler, biyolojik yakınlığın toplumsal bir yakınlığa dönüştüğü tarihi bir sahne oldu: kan bağına dayanmayan komşuluk ilişkilerinin oluşumu, seküler kurumlaşma, yenilikçi kültür ilişkilerinin hızla gelişmesi kentlerde gelişti (Bookchin, 2014; 21) Kentler; “etnik bir halk grubunu seküler yurttaşlara, dar görüşlü bir kabileyi evrensel bir yurttaşlar kitlesine dönüştüren tek ve en önemli etmenlerdi.” (A.g.e.). Ona göre geçmişteki kentler, yani kentleşme saldırısına maruz kalmadan önceki kentler, ortaya çıkışlarından beri ortak bir ideolojik sorumluluğun ve kamu yararını gözetme duygusunun sahnelendiği bir “yürek toplulukları” idi. Yani, iyi yaşamın arzulandığı mekânlardı. Buradaki “iyi yaşam”, maddi güven ve zevk dolu zengin bir yaşam değil, iyilikle dolu, erdemli ve dürüst bir yaşamdır (Bookchin, 2014; 41). Bu yüzden Bookchin, kentleri özünde erdem arayışında bir yer olarak tasvir ederken, kentlileri de “etik bir topluluk” olarak nitelendirmiştir (A.g.e.). Oysa kapitalizmin/metalaşmanın yıkım aracı işlevi gören kentleşme, erdem ve ahlak arayışı üzerine kurulan ve ikinci doğanın temelini oluşturan kentleri yok etmektedir: “Küçük mahalleler daha büyük mahalleler tarafından, şehirler metropoller tarafından ve metropoller de megalopolitan kuşaklardaki devasa yığınlar tarafından yutulmaktadır. Gelişigüzel yapılmış apartman daireleri, otoyollar, kişiliksiz alışveri merkezleri, otoparklar ve sanayi bölgeleri her geçen gün daha da genişleyerek kırsal alanlara da sokulmaktadır. Bu kentleşme, kentlerin doğrudan demokrasinin ana kökleri olarak varlıklarını sürdürmeleri şöyle dursun, özgürlükçü potansiyellerini korumaları açısından bile kötüye gidildiğine işaret etmektedir (Biehl, 2016; 57).

Murray Bookchin, yerel yönetim konusundaki düşüncelerini de kent ve kentleşme ile ilgili görüşlerine dayandırmaktadır. Ona göre, kent, kökeni itibariyle ademi merkezîyetçi bir gelişim sürecine dayanır ve kent mekânlarındaki yerel yönetim uygulamalarının öznesi olan yurttaşlığı kendiliğinden üretir. Buna mukabil, ulus-devletin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan kentleşme süreci merkezileşmeyi artırmış, yerel demokratik potansiyelleri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Yani Bookchin'e göre kent, yerel yönetimle var olur; kentleşme ise yerel yönetimlerin zıddına bir gelişimdir. “Yerel yönetim kendi başına bir arena oluşturur. Yerel yönetim, insanların kamusal işleriyle ilgilendikleri bir politik dünyayı geliştirmek üzere özel işleriyle ilgilendikleri bir toplumsal dünyadan doğar. Tarihsel olarak yerel yönetim, polis, asker, mahkeme, hapisane, bürokrasi ve benzeri aygıtları bünyesinde barındıran devletten önce gelir. Bu tür mekanizmalar kentlerde de görülür; ancak bu genellikle yerel yönetimlerin gerileme dönemine girdikleri zamanlarda olur.” (Bookchin, 2017; 36). Bookchin'e göre yerel yönetim, bireyin en dolaysız siyasi alanıdır. Mahalleler, kasabalar ve kentler demokratik siyasetin temeli olarak kabûl edildiğinden sosyal ekolojinin yerel yönetim anlayışı “özgürlükçü yerel yönetim” olarak nitelendirilmiştir (Roussopoulos, 2017; 91). Bu çerçevede sosyal ekolojistler (ve Bookchin) daha çok merkezileşmenin ve kentleşmenin siyasal karşılığı olarak gördükleri parlamenter demokrasiden ziyade yerel demokrasinin (özgürlükçü yerel yönetim) taraftarlığını yapmışlardır (Roussopoulos, 2017; 92).

Murray Bookchin'e (ve sosyal ekolojistlere) göre; özgürlükçü yerel yönetim ile ekolojik toplum arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Daha doğrusu özgürlükçü yerel yönetim zaten ikinci doğanın bir unsuru olan/olması gereken yerel yönetimlerin sosyal ekolojik bir perspektifle yeniden örgütlenmesidir. Buna göre; özgürlükçü yerel yönetimi bir toplum yaratmak, yerel işbirliğine dayalı doğrudan demokratik kurumlar getirmekle birlikte kentleşme ve kapitalizmin tahakkümcü etkisinden kurtulmaya, bu da her şeyden önce yerel düzeyde şekillenen yurttaşlık bilincine bağlıdır (Biehl, 2016; 92-93). Bu çerçevede Bookchin, yerel yönetimler düzeyinde gerçekleşecek bir yönetim biçiminin temel argümanlarını da öne sürmüş ve özellikle eski/klasik dönemlerin kentlerinde (Eski Yunan, Ege vs.) önemli işlevi olan yurttaşlık meclislerinin yeniden yaşama geçirilmesini önermiştir. Bu meclisler kentsel yaşamın her alanında ve mekânında aktif olarak iş görecektir ve katılımcı bir politik sürecin temel aracı olacaktır (Bookchin, 2014; 292-293). Bookchin, ancak bu şekilde yerel yönetimler güçlendirilerek, yerel düzeydeki yurttaşlık bilinci geliştirilerek doğal döngü ile uyumlu bir yaşam düzeninin kurulabileceğini söylemektedir. Ona göre; kapitalist ulus-devletlerin merkeziyetçi aygıtı ile birlikte "çağımızda doğa üzerinde tahakküm kurma aracı" haline getirilmiş olan teknoloji de ancak bu şekilde dağaya saygılı, ekoteknolojiye dönüşebilir (Bookchin, 2014; 405).

Ancak burada eleştirel olarak belirtmek gerekir ki; Bookchin'in bu görüşleri feodal aşamayı geçmiş, yerleşme sürecini tamamlamış burjuva uygarlığı ve ileri sanayileşmiş ülkeler için geçerli önermelerdir. Daha çok, yerel yönetim geleneği kurumsallaşmış Batı toplumlarını baz almaktadır. Bookchin'in temel görüşleri dikkate alındığında, zaten eleştirdiği ve sosyal ekoloji toplumuna uzak gördüğü Doğu toplumlarında, hali hazırda böyle bir yerel yönetim anlayışının vücut bulamayacağı ve hatta toplumsal bölünmelere, ayrılıkçı hareketlere yol açacağı, özellikle de ulus-devlet birikimi henüz oluşmamış, yeni kurumsallaşma aşamasında olan ülkeler için hiç rasyonel olmadığı yönünde eleştiriler getirilmektedir. Zaten Bookchin, yerel yönetimlerle ilgili bu görüşlerini uygarlık seviyesinde ileri olan ülkeleri/toplumları baz alarak öne sürmüştür. Diğer toplumlar ve ülkemiz için ancak ulus-devlet ilkesinden taviz vermeden gerçekleştirilecek bir yerel yönetim reformu çerçevesinde ilham kaynağı olabilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, sosyal ekoloji, sadece ulus-devlet yapılanmalarını değil, mevcut yerel yönetim yapılanmalarını ve yerel siyasi yaklaşımları da eleştirmektedir. Bookchin'in düşüncesinde ademi merkezilik, sadece bir siyaset tarzı değil, aynı zamanda manevi ve kültürel bir anlayıştır. Buna rağmen ademi merkezilik bir siyasi malzeme haline getirilmektedir (Mutlu, 2014; 14).

İnsan Merkezci Etik, Çevre Merkezci Etik ve Sosyal Ekoloji Etiği

Temelde çevre etiğinde iki farklı çizgi üzerinde durulmaktadır. Birincisi insan merkezci yaklaşım ki, sürdürülebilir kalkınma politikaları ağırlıklı bu çerçevede gelişmiştir. Daha çok reformist çevrecilik düşüncesini beslemektedir. Bu etik anlayışa göre; çevrenin korunması gerekir ama bu gezegenin en değerli ve bilinçli varlığı olan insan için / insanlık geleceği için, gelecek kuşaklar için yapılırsa anlamlı olur. Ekolojik dengeyi ve biyoçeşitliliği korumak insanın öz çıkarının da gereğidir (Ünver, 1996; 136). İkinci etik anlayış, çevre sorunlarının oluşumunda özellikle insanın sorumluluğu veya

günahı üzerinde duran canlı ve çevre merkezci etik yaklaşımıdır. Bu etik anlayışın en radikal “Derin Ekoloji” düşüncesi ile ortaya atılmıştır.

Derin ekoloji, öncelikle insan dışı dünyaya verdiği büyük anlam ile belirginlik kazanmaktadır. Derin ekolojistlere göre, evrendeki bütün canlıların ekolojik denge içerisinde aynı ölçüde bir öz değeri vardır. İnsan, bu ekolojik dengeyi ve değerleri ortadan kaldırmıştır. Ekolojik bilinç, insan dışı dünya ile tam olarak özdeşleşmektir (Dobson, 2007; 76, 779). Bookchin, derin ekolojistlerin bu çevre etiği yaklaşımlarını “mistik ekoloji” olarak nitelmiş ve bu yaklaşımı “ilkelliğe övgü” olarak değerlendirmiştir. Derin ekolojistlerle ilgili şu değerlendirmesi eleştirilerini net olarak ortaya koymaktadır: “Mistik ekolojiler tarafından teşvik edilen, insan kazanımlarının sinsice değersleştirilmesine, özellikle insani olan her şeye karşı bir nefret eşlik ediyor: akla, bilime, sanata ve hemen hemen bütün biçimleri içinde teknolojik yeniliğe karşı nefret. Bir derin ekolojistin geçenlerde yaptığı gibi, insan zihninin ahlâki olarak ‘kuşların denizcilik becerileriyle, yunusların sonar yeteneğiyle ve karıncaların yoğun toplumsallığıyla(!)’ karşılaştırılabilir olduğunu iddia etmek, insan aklının bu hayvanların kendileri hakkında bildiklerinden daha çok şey bildiği olgusunu gözardı etmektedir. Ayrıca, insanlar, düşünsellikleri ve teknik yetenekleri sayesinde, bu nitelikleri, onları çoğaltmak ve hatta çerçevelerini aşmak için yollar icat edebilecekleri noktaya kadar anlama kapasitesine sahiptirler.” (Bookchin, 1994; 49).

Bookchin’in sosyal ekoloji yaklaşımında derin ekolojistlerde görülen insan karşıtlığı, insanı da değer olarak “herhangi bir canlı” varlık olarak görme eğilimi söz konusu değildir. İnsanın beşerliğini, medeniyetini yok sayan, insanlığın ilkel-doğal haline öykünen bir çevre felsefesi sosyal ekolojiye aykırıdır. Sorunun kaynağı, evet insandır; ama çözüm de insandan gelecektir. Evet teknoloji, bir tahakküm aracı olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır; ama bu tahakkümü ortadan kaldıracak yeni ekolojik toplum da ekoteknolojilerle kurulacaktır. Ona göre insanın doğa üzerindeki yıkıcı tahakkümü insanın insan üzerindeki tahakküm sisteminin toplumun her alanında yaygınlaşmasından ve kurumsallaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, toplumsal sistemlerdeki tahakküm sistemleri sorgulandığında veya ortadan kaldırıldığında insanın özgürleşmesi ile birlikte doğanın özgürleşmesi de sağlanacaktır. Onun etik anlayışı bu temele oturmaktadır (Des Jardins, 2006; 461).

Sonuç

Murray Bookchin’in sosyal ekoloji düşüncesi, öncelikle ekoloji/çevrebilimi içerisinde yeni bir disipliner açılım sunması açısından önemli olarak görülebilir. Şöyle ki, Biyoloji’nin bir alt dalı olarak beliren ve zamanla genişlemekle birlikte genellikle fen-teknik bilimleri (biyoloji, kimya, çevre mühendisliği, mimarlık vs.) dairesi içerisinde gelişen ekolojinin sosyal bilimlerin disipliner sınırlarına ulaşması ve çevre sorunlarının bir sosyal bilim sorunsalı olarak irdelenmeye başlaması yakın zamanlarda olmuştur. Çevre sorunlarının bir sosyal-siyasal sorun olarak ele alınmasında “sosyal ekoloji” kavramının ve bu kavram minvalinde gerçekleşen tartışmaların önemli katkısı olmuştur. Bununla birlikte Bookchin’in “yerel yönetimler modeli”, Batı’ya uygun/Batı’da uygulanabilecek bir model olması açısından eksik ve oldukça ütöpik bulunarak eleştirilmekle birlikte, bu yaklaşımlar da günümüzde yaygınlaşan yerel yönetim reformları için en azından ilham kaynağı olması açısından önem taşımaktadır.

Murray Bookchin'in özgürlük, tahakküm, hiyerarşi gibi siyaset bilimi ve sosyoloji kavramlarıyla ekolojik kavramları sentezleyerek yeni bir kuramsal bakış açısı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Özellikle toplumsal yaşamın bütün katmanlarına sirayet etmiş tahakküm çözümlenmesi ve ancak bu tahakküm zincirlerinin ortadan kaldırılmasıyla toplumun, insanın ve doğanın hep birlikte özgürleşebilecekleri fikri Fransız sosyolog Michel Foucault'un biyoiktidar ve biyopolitika çözümlenmeleriyle paralellik taşımaktadır. Zira, Foucault da toplumun kılcal damarlarına nüfus etmiş, yaşam üzerine kurulmuş iktidar biçimlerinden bahsetmektedir. Tek farkla ki, Bookchin, siyaset çözümlenmesine sadece bir biyolojik varlık olarak insanı değil, bütün doğayı, ekosistemi dahil etmiş, insanın etik sorumluluğunun altını çizmiştir. Bu etik sorumluluk, insanın ve insani sistemlerin doğa üzerindeki tahakkümünü sorgulamayı gerektirmiştir. Ancak, öte yandan tek sorumluluk sahibi, dolayısıyla tek akıl sahibi yaratık olan insan olduğuna göre yine de belirleyici olan insan olacaktır.

Bu düşüncelerinin sonucu olarak Murray Bookchin'in çevre etiği yaklaşımlarına da özgün bir katkısının olduğunu söylemek gerekir. Çevre etiğinde iki temel yaklaşım vardır: Birincisi; (insanı-beşeriyeti önceleyen) İnsan merkezci çevre etiği yaklaşımı ve ikincisi (insanı-beşeriyeti sorgulayan) canlı-çevre merkezci çevre etiği yaklaşımı. Bookchin'in sosyal ekoloji felsefesi her iki yaklaşımı da sorgulamakta ve doğallıktan da beşeriyetten de vazgeçmeyen yeni bir etik anlayış ortaya koymaktadır. Bu etik anlayış, öncelikle ekolojik sorunların toplumsal-kültürel kökenlerine eğildikten sonra insan-doğa ilişkisinin yeninden, köklü biçimde ele alınmasını önermekte; (bütün günahlarıyla/ona rağmen) insanı önceleyen ve (bütün uygarlık birikimiyle/ona rağmen) insanı dışlayan etik yaklaşımları sorgulamaktadır. Bookchin'in bu etik yaklaşımına "beşeri çevre merkezci çevre etiği yaklaşımı" demek en uygunu olacaktır.

KAYNAKLAR

BIEHL, Janet (2016). *Toplumsal Ekoloji Siyaseti*, (Çev: Esra Eren), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

BOOKCHIN, Murray (1994). *Özgürlüğün Ekolojisi*, (Çev. Mustafa Kemal Coşkun), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BOOKCHIN, Murray (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.

BOOKCHIN, Murray (1999). *Toplumu Yeniden Kurmak*, (Çev. Kaya Şahin), Metis Yayınları, İstanbul.

BOOKCHIN, Murray (1999). *Kentsiz Kentleşme*, (Çev. Burak Özyalçın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BOOKCHIN, Murray (2015). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi* (Çev. Rahmi Ögdül), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

BOOKCHIN, Murray (2017). *Modern Kriz*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

Dr. Öğr. Üye. Ayşen SATIR REYHAN

ÇALGÜNER, Tahir (2003). **Ekoloji mi Çevrebilim mi?**, Nobel Yayınları, Ankara.

DES Jardins, Joseph R. (2006). **Çevre Etiği**, (Çev.Ruşen Keleş), İmge Yayınevi, Ankara.

DOBSON, Andrew (2007). **Ekolojizm**, (Çev. Cengiz Yücel), Yeni İnsan Yayınları, İstanbul.

DUYGU, Ergin (2007). **Çevre El Kitabı**, Çankaya Belediyesi Yayınları, Ankara.

FOUCAULT, Michel (2007). **İktidarın Gözü**, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

İMGA, Orçun (2017) “ Murray Bookchin ve Sosyal Ekoloji” , **Yeşil ve Siyaset** (Ed.Orçun İmga- Hakan Olgun) , Liberte Yayınları, Ankara

KELEŞ, Ruşen-Hamamcı, Can (1998). Çevrebilim, İmge Yayınları, Ankara.

KELEŞ, Ruşen-Hamamcı, Can-Çoban, Aykut (2015). **Çevre Politikası**, İmge Yayınları, Ankara.

MUTLU, Ahmet (2014). “Demokratik Özerkliğin Teorik-Ekolojik Kitiği”, Quo Vadis: Sosyal Bilimler – **Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi**, Artvin Çoruh Üniversitesi 15-17 Ekim 2014, Hopa-Artvin.

REYHAN, Hakan (2012). **Ekolojik Emperyalizm**, Alter Yayınları, Ankara.

REYHAN, Hakan (2014). “Sunuş”, **Sosyal Çevre Bilinmleri** (Ed. Hakan Reyhan vd.), Siyasal Yayınevi, Ankara.

ROUSSOPOULUS, Dimitri (2017). **Politik Ekoloji**, (Çev. Fuat Dara Elhüseyini), Sümer Yayıncılık, İstanbul.

ÜNDER, Hasan (1996). **Çevre Felsefesi**, Doruk Yayınları, Ankara.